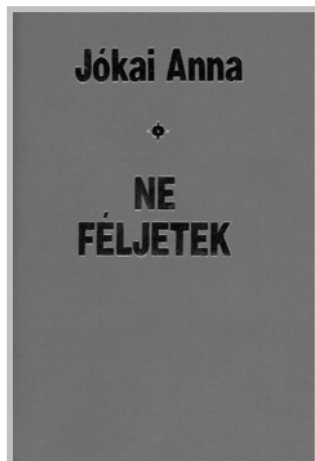

Nolite timere

JÓKAI ANNA: NE FÉLJETEK

A katolikus egyházban, a föltámadási körmenet latin nyelvű szertartásában – a pax vobis cum kifejezés után – hangzott föl a figyelmeztetés: Nolite timere! Ne féljete! Ez a Biblia egyik leggyakrabban előforduló szókapcsolata. Megtalálható már az Ószövetségben, például Ezsiás próféta könyvében, és megtalálható számtalan helyen az evangélistáknál. Amikor Jézus a csodálatos kenyérszaporítás után a Genézreti tavon, a vízen jár, így szólítja meg a megrettent tanítványokat: „Bízatok, én vagyok, ne féljete!” (Mt. 14,27. és Ján. 6,20.) Amikor Jairus lánya haldoklik, sőt meghozzák a hírt, hogy meghalt, Jézus azt mondja: „Ne félj, csak higgy, és meggyógyul.” (Lk. 8,50.) Jézus az Isten gondviseléséről is ezt tanítja: „Ne félj, te kicsiny nyáj, hisz Atyátok úgy látta jónak, hogy nektek adja országát.” (Lk. 12,32.) És talán a leghangsúlyosabb helyen, Jézus feltámadása után, amikor az üres sírbolt előtt a megrettent asszonyok állnak, „egy fehér ruhába öltözött ifjú”, az angyal így szól hozzájuk: „Ne féljete!”

Jókai Anna regényének címét (és magát a regényt is) ebben a gondolatkörben és szöveggörnyezetben kell elhelyezni. A regényben számtalan helyen (azt követően, hogy elkezdtem számolni, tizenkét-szer), a legkülönfélébb alkalommal történet hivatkozás a bibliai „ne féljete” motívumra idézet formájában. Az írói narrációban is megfogalmazódik mindjárt a regény elején kurzívval kiemelten: „*És a félelem iszonyú...*” És az sem lehet véletlen, hogy a regény egyik hőse (Mária) Kierkegaard munkáját olvassa, *A szorongásról*.

Aligha vitatható, hogy korunk egyik alapproblémája a félelem. Nemcsak mint általános emberi, „örök” lélektani probléma van jelen az életben, hanem úgy is (és legalább úgy), mint az ezredvégi ember szorongásának a megnyilvánulása. Sok mindentől fél a mai ember. A hatalomtól, a szegénységtől, a háborútól, a szenvedéstől, az igazságtól, a közlekedéstől, a betegségtől, az elmúlástól... „Félelem attól, hogy rá kell ébrednem az igazságra és a valóságra.” (Pilinszky) Jókai Anna regényének központi problémája nem az általános rettegés, hanem a mai ember egyik legegyszisztenciálisabb kérdése, létkérdése: félelem az idő múlásától, az öregedéstől, a haláltól. Jól ismerjük a kérdés pszichológiai és biológiai megnyilvánulásait, például az idős ember beszédkényszerét, a testi elhasználódásának jeleit, az idős kori betegségeket, a vizeleti kényszert, a protézis használatának szükségességét. És ismerjük a lehetséges válaszokat is. Milyen a „jó ha-

Széphalom Könyvműhely

Budapest, 1998

342 oldal, 1500 Ft

lál”? A rapid-halál, a szívhalál, az egyetlen pillanatban bekövetkező vég, vagy a felkészült, a tudatosan vállalt halál? Jókai Anna regénye nem receptet ad, hanem az idővel, az öregedéssel, a halállal való emberi találkozás állomásait, fokozatait, valamint e találkozás, e folyamat változatait, modulációit mutatja föl. A regény alapkérdését alighanem Mária fogalmazza meg: „Ez az igazi rejtély. Tudni, hogy nincs megsemmisülés, és mégis rettegni tőle.”

A regény-sztori előterében négy ember sorsa áll. Két-két emberpár. Mária és Richard, valamint Mária és Villó. Amikor megismerkedünk velük (1976–77 telén), Mária 55, Richard 50, Mária 60, Villó 47 éves. A cselekmény 1997 pünkösdjén ér véget; adjunk húsz évet életkorukhoz: annyi idősek, amikor a regény végén elköszönünk tőlük. A regényben részben életük korábbi korszaka is kirajzolódik (a leghangsúlyosabb: Mária és Mária korábban szerelmi viszonyt kapcsolta össze), részben más szereplők is születnek, további emberi kapcsolatok is kialakulnak. Ily módon a *Ne féljetelek* valójában három nemzedék magatartását, egymáshoz és világhoz való viszonyát, e viszony változatait állítja az olvasó elé. Szerencsére nincsenek közöttük pozitív és negatív hősök, nincsenek csak rokonszenves vagy csak elenszenves alakok. Statikus hősök jellemzése helyett inkább a folyamatok, a változások ábrázolása a hangsúlyos. Az alakok között vannak párhuzamok, a két pár élete a jelenben is érintkezik egymással, vannak közös emlékeik, amelyek összekötik őket, ezek a párhuzamok és érintkezések azonban sosem pedagógiai ízüek, nem hordoznak holmi leszűrhető tanulságokat.

Említettük, hogy a regény húsz év történetét fogja át. Az események háttérében az 1977-től mintegy napjainkig (1997-ig) terjedő magyar társadalmi valóság áll. Minden bizonnyal túlzás lenne a *Ne féljetelek* ben a rendszerváltozás regényét látni, azt azonban elmondhatjuk, hogy az emberi

sorsot, a regény magánemberi szféráját át-színezik a köztörténet eseményei. Utalás történik az ellenzéki mozgalmakra, az érdekérvényesítés mai, szervezett köreire, a lobbyk működésére, s még olyan közeli, mondhatni szakmai problémáról is szó van, mint a könyvkiadás helyzetének a megváltozása. Mindez mintegy hitelesíti, társadalmilag beágyazottá teszi a „család-regényt”, az előtérben álló négy ember életét.

A regény alapproblémája, az elmúlás, a halál gondolata az újabb magyar irodalomban is (főként a költészetben) gyakran fölbukkan. A lehetséges válaszok közül háromra hivatkozunk. Keresztury Dezső öregkori lírája az alkotás gesztusában, a létrehozott mű maradandóságában, a továbbélő értékben talál vigasztalást. Csorba Győző költészetében a kételkedés, a bizonytalanság, a „talán” drámája fogalmazódik meg. Illyés a „csakazértis” hősi gesztusát mutatja föl; a *Kháron ladikján vagy az öregedés tünetei* utolsó mondata: „Higgyétek, hogy a halál: legyőzhető, ha én, lám, elestem is. Ha mind elestünk is; kintartón, magányos hátvédként, a végsőkéig, ahogy megfogadtuk.” – Mi Jókai Anna válasza? Jókai Anna válasza a keresztény emberképből, a jézusi hitből következik. Ez az emberkép a test, a szellem és a lélek hármasságára épül. Vagyis az ember nemcsak anyag, biológiai matéria, nemcsak psziché, gondolkodó lény, hanem lélek is, transzcendens lény, az abszolútummal függő viszonyban álló, teremtett valóság. Ez a keresztény emberkép ad választ Jókai Anna szerint az ember és a halál viszonyára. Vagyis az öregedés, az elmúlás, a halál: folyamat, amelyre megérik az ember. Az író szép gondolata: a halált is meg kell szülni, a halál az embert valamilyen módon visszakapcsolja születéséhez. Az idős Mária gondolja: „Mintha embrió volna bennem. A már megfogant halál. És majd meg kell szülni.” A regény végső üzenete (a *Ne féljetelek* tipográfiával is hang-

súlyos utolsó mondata): „valami végetért – valami elkezdődött”. Vagyis a halál nem végérvényesen lezár, hanem megnyit egy életet. Ez a válasz rokon Pilinszky János gondolatával, aki a félelemről ezt írja: „De hogyan menekülhetnénk a félelemtől annyi minden közepette, annyi minden előtt és után? Jézus intelme erre is választ ad: hittel. Persze nem vakhittel, mint az öklük erejében bizakodó kocsmai bátrak. Hanem egyszerűen: hittel.”

A mű gondolati tartalmának van alárendelve a regénytechnika. Jókai Anna a közelmúltban szép esszében fejtette ki véleményét az általa korszerűnek mondott regényformáról. (*Az ember és regénye az ezredvégen*, Tiszatáj, 1998. május). Felfogása dialektikus. A mai embert „kétféle tévedés, kétféle zsákutca, jól álcázott csapda várja” – írja, és ezeket a tévedéseket egy-egy találó metaforával jellemzi. Az egyik véglet „a kommersz panel-regény”, ez „visszafelé menekül”, konvencionális eszközökkel dolgozik, olyan, mint egy „lapostetejű vásárcsarnok”. A másik véglet „a szöveg-regény, a töredékek irodalma, a bennfentesek ping-pong játéka”. Jókai Anna a szintézisben bíz: „a horizontálisból a vertikálisba átlépni (a szükségszerű horizontális megvetése nélkül) – ez a regény jövője.” Saját regényírói célja: az új forma és a szellemi-tartalmi megújulás szintézisének a megteremtése. Vagyis fölhasználja a tradicionális regényelemeket, a történetet, a lineáris cselekményvezetést, a sokoldalúan jellemzett figurákat, ugyanakkor él a modern regénytechnika vívmányaival, a monolog intérieur-rel, az idősíkok fölcserélésével, a nyelv újszerű kezelésével, sőt a különféle tipográfiai megoldásokkal. Jókai Anna egy másik alkalommal az általa művelt regénytípust spirituális regénynek, és az általa követett ábrázolási módot spirituális realizmusnak nevezte, mely az elődöket, az irodalmi hagyományokat tekintve leginkább Kodolányi János regényszemléletéhez, világlátásához

pedig Hamvas Béla, Várkonyi Nándor és Weöres Sándor világmagyarázatához áll közel.

A *Ne féljete*k három részből áll, mind-egyik rész előtt egy-egy mottót találunk. Ezek a mottók egymásra épülnek, van bennük valami közös (a fény-motívum), ugyanakkor gondolatilag továbbfejlesztik egymást, mindegyik több az előzőnél. Az első rész előtt a francia Joubert szavai olvashatók: „Az élet esteje magával hozza lámpását.” A második rész Buddha gondolatával indul: „Legyetek saját magatok lámpása.” Jézus Krisztus hit-elvű tanítása áll a harmadik rész előtt: „Én vagyok a világ világossága.” A regény három fejezete az alapkérdésre adható mintegy háromféle válasz művészi-epikai megfogalmazása.

A regényben a tipográfiának kiemelt szerepe van. Az események idejét naplószerű pontossággal jelzi az író. A szöveg dramatizált: a szedéstükör jobb szélén mindig annak a szereplőnek a keresztnévét olvassuk, akiről éppen „szó van”. A szedéstükör teljes szélességében a szereplő gondolatait, belső monológját közli az író; némi beütéssel, szűkített szedéstükörben és zárójelben a szereplők párbeszédét és az írói narrációt olvashatjuk. Emellett gyakran él az író különféle kiemeléssel, kurzivalással és fett szedéssel. Olyan megoldással is találkozunk, hogy két szereplő belső történéseit két, egymás mellé helyezett hasáb közli. A regény alapszövegében – mintegy betétként – egy-egy önálló novella, illetve tanulmányrészlet is helyet kapott.

A *Ne féljete*k súlyos olvasmány. Nem a *Csók és könny*-féle panel-regényekkel tart rokonságot, nem is szöveg-regény, pusztán nyelvi-stiláris teljesítmény. Olyan kemény jelenetekkel, leírásokkal (idősek szeretkezése, öregek haldoklása, transzcendens élmények átélése) találkozhat itt az olvasó, amelyeket a magyar irodalomban eddig még nem ábrázoltak. A regény nem megnyugtató, hanem fölkavaró olvasmány:

a befogadót önmagával szembesíti, saját életének létproblémájára döbbsenti: az elmúlás, az öregedés, a betegség, a halál kérdését mindenkinek magának kell „megoldania”.

Az is jellemző, hogy a regény megjelenése előtt az író részletet nem közölt a műből. Amit talán vesztett a réven azzal, hogy nem élt a figyelemfölvívás e megsokkott módjával, azt mindenképpen megnyerte a vámon: a befogadói élmény teljessége és hitelessége tekintetében. Egy-egy részlet önmagában talán hamis állásfoglalásra készítette volna az olvasót. Ugyanis vannak a műben olyan részletek, amelyek a felhőtlen derűlátás, az opti-

mizmus képzetét kelthetik, és vannak, amelyek az író világképét a borúlátással, a sötét pesszimizmussal azonosítanák. Említettük, hogy a regény hősei sem romantikus, végletes figurák, nem angyalok vagy ördögök. Azonképpen Jókai Anna – e regényében is megmutatkozó – világképe, életfelfogása, világmagyarázata is szintézisreemtő: szellemi megújulást, morális átalakulást, lelki megnemesedést kíván. „Nem megengedni, hogy a transzcendencia eltűnjön, nem elhessegetni – hanem visszakönyörögni a transzcendenciát.”

Tüskés Tibor